

Notes breus per a un debat sobre la cultura catalana

Josep Ametller*

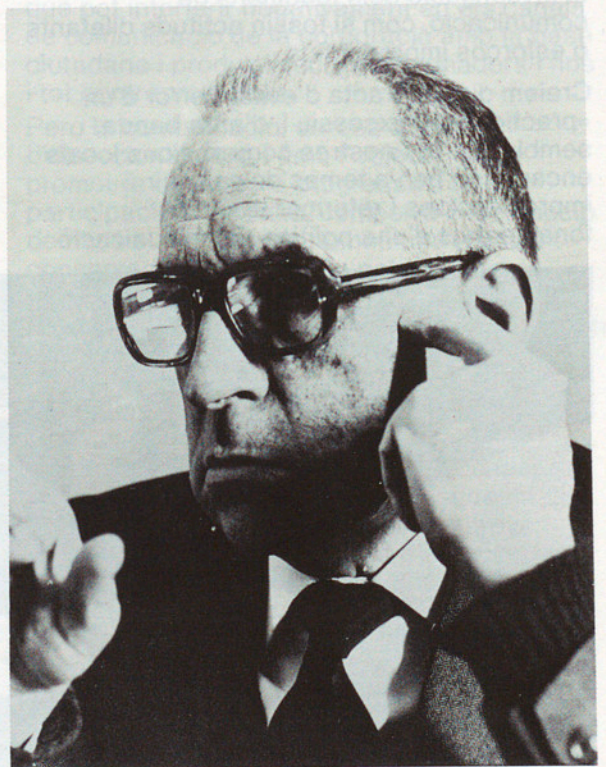
Parlar de la cultura catalana sempre és una qüestió vidriosa que convé tractar delicadament per tal de no ferir-se ni ferir els hipotètics observadors dels malabarismes de l'artista. La raó del perill és prou coneguda: la nostra cultura continua mantenint una relació excessiva amb la vida política catalana. Els darrers anys del franquisme, per no parlar d'altres moments no menys dolorosos de la nostra història, la cultura es va convertir, no havent-n'hi d'altra, en la gran arma de recuperació nacional de Catalunya. Des del més humil concurs de sardanes fins a la publicació dels volums de la Bernat Metge, tota manifestació cultural catalana va ser produïda i consumida com un signe que el foc encara cremava sota les cendres de la derrota. Eren anys tenebrosos en què homes com en Salvador Esriu escrivien la seva obra amb la dolorosa consciència que probablement tot era perdut i que el seu esforç era només el sacrifici romàntic dels supervivents, destinat a donar materials d'estudi als futurs investigadors de civilitzacions perdudes. No eren pocs els qui escrivien els seus papers d'una manera semblant a la d'aquella nena de Leningrad que, durant el setge alemany de la ciutat, escrivia en el seu diari: «Dilluns va morir el pare, dimarts va morir la mare, dimecres el germà gran i ahir el germà petit, el darrer de la família. Ara ja estic sola».

La resistència

L'esperit de setge, certament, va presidir la petita i tràgica vida de la cultura catalana durant aquells anys terribles de la postguerra. Un esperit de setge tràgic, vist que l'esperança era, en el cas millor,

l'aposta absurda del qui creu, contra tota evidència, que l'oncle d'Amèrica existeix, i ens traurà de la misèria, tot i saber que aquest oncle és simplement la construcció imaginària del condemnat a mort que no pot evitar que el cor li bategui de ganes de viure mentre entra en capella.

* Josep Ametller és periodista del Servei de Premsa de la Diputació de Barcelona i expert en temes culturals.

En els darrers anys del franquisme la cultura es va convertir en la gran arma de la recuperació nacional de Catalunya. Eren anys dolorosos en els quals homes com Salvador Esriu escrivien la seva obra amb la consciència que el seu esforç era només el sacrifici romàntic dels servents.

Anys més tard, però, ens van permetre el luxe de pensar que potser no seriem els armenis de la Mediterrània occidental. La raó del novell optimisme era ben simple i meravellosa: s'havia guanyat la batalla dels fills i en Josep Benet es podia permetre de desafiar el comissari de torn de la Via Laietana, que li deia que la seva lluita era inútil. Ell, però –les mans emmanillades–, li anunciava que Catalunya reviuria «rica i plena». Era, és ben cert, la coneguda tècnica d'autosuggestió del vençut, però també era la fe de baptisme, profèticament intuïda, d'una nova generació de catalans que es decidia a recollir de terra la vella pàtria humiliada per abraçar-la i començar amb ella la llarga marxa de la llibertat. A partir d'aquest moment, la cultura catalana inicia un llarg idil·li amb la política i la consciència cívica de Catalunya que encara no ha acabat. Aquesta va ser la seva grandesa i el gran servei que ha fet al poble de Catalunya. Eren els anys mífics i mitificats de la «nova cançó» i de tantes i tantes iniciatives culturals que naixien i vivien amb un objectiu no tan cultural com patriòtic i democràtic. Anys ràpidament

qualificats de gloriosos que ara discutim, però que van tenir, si més no, el mèrit innegable de confirmar en la seva identitat catalana les noves generacions que s'incorporaven a la vida. Era el gran perill –perdre la joventut– i va ser la gran victòria: veure com el joves, malgrat la malenconia i l'escepticisme de les generacions de la guerra, agafaven la bandera de Catalunya i, sense les velles ferides, iniciaven de bell nou el combat.

Segurament seria una ingenuïtat de voler que la cultura catalana actual fos una cultura normalitzada. I no em refereixo ara a la problemàtica política i social, que encara fan de la nostra cultura un ésser desvalgut i malaltís. Parlo del caràcter èpic que va adquirir la nostra cultura durant aquests anys, tan importants, del darrer franquisme. Sense triomfalisme, ben conscients que el franquisme es va dissoldre i no va ser vençut en cap camp de batalla conegut, cal dir que la victòria de la cultura catalana va consistir, bàsicament, a rescatar les generacions joves de la temptació integracionista. Des d'aquest punt de vista, tots els focs de camp dels escoltes, totes les ballades de sardanes, tots

Diguem-ho d'una vegada: la cultura catalana de l'antifranquisme va perdre tot el seu valor cívic en el moment en què es va aprovar la Constitució. I el gran error de Catalunya ha estat de voler aprofitar aquesta cultura en la nova etapa de normalitat democràtica.

els jocs florals i tots els premis Sant Jordi són prou justificats. Era la guerra, una veritable guerra cultural, i val a dir –com profèticament ho va anunciar en Josep Benet– que la van guanyar. Alguns encara no s'ho creuen gaire, i és per això que és tan difícil, a hores d'ara, d'anunciar que, lamentablement, la guerra s'ha acabat i que cal fer una nova cultura segons uns paràmetres exclusivament culturals.

La transició

Una clàssica lliçó d'economia explica que tot el material militar que un minut abans de la victòria constituïa una riquesa formidable, es converteix automàticament en ferralla en el moment mateix que es firma l'armistici. Costa de creure que tots aquells avions, vaixells de guerra i aparells subtils i perfectíssims que havien costat tants milions hagin arribat a no valdre res. Que s'hagin de vendre als drapaires a preu de ferro vell. Però és aquesta, la veritat de l'economia i aquesta és també, per a nosaltres, la veritat de la cultura. Diguem-ho breument, d'una vegada: la cultura catalana de l'antifranquisme va perdre tot el seu valor cívic en el moment que es va aprovar la Constitució. I el gran error de Catalunya ha estat, ara ho veiem ben clar, de voler aprofitar aquesta cultura en la nova etapa de normalitat democràtica. Per un cantó, s'ha pretès que allò que fonamentalment era un instrument d'agitació i mobilització social ara sigui un producte cultural convalidable internacionalment. En altres casos, encara s'ha anat més lluny i s'ha volgut continuar la festa com si res no hagués passat. El poble, tanmateix, amb el seu nas tradicional, ha comprès perfectament la juguesca de què era objecte i, senzillament, ha guillat. Ja fa temps que a Catalunya, i a Barcelona concretament, se sol identificar els productors amb els consumidors de cultura.

Per comprovar-ho només cal anar en una estrena teatral. Tot són professionals de l'espectacle que se saluden com a vells coneguts que són. Però la burgesia ja fa temps que no hi va, a teatre, i, pel que fa al poble, es veu que en té ben bé prou amb la televisió. Aquests professionals que omplen la platea del Romea les nits d'estrena –tots convidats a compte del pressupot– van considerar, arribada la democràcia, que la cultura era una de les obligacions fonamentals del poder i, ràpidament, es dedicaren a organitzar a aquest nou poder democràtic la cultura que necessita i que, deien, necessitava el poble. En aquell moment

es va produir un estrany casament morganàtic entre els professionals de la cultura i els nous professionals del poder. Era un casament de conveniència entre dues impotències que fins ara han definit la naturalesa de la cultura catalana en l'etapa democràtica. Per un cantó hi havia la impotència dels professionals de la cultura posats a redefinir com havia de ser la nova cultura democràtica i, siguem pràctics, també se'ls veia la impotència davant la necessitat de conservar un públic que havia consumit cultura per pur patriotisme i no pas per veritable necessitat cultural. Aquesta incapacitat no vol dir pas incompetència cultural ni manca de qualitat en els productes que s'ofereixen a l'hipotètic públic consumidor de cultura. Hi ha de tot, naturalment. Aquesta incapacitat vol dir, senzillament, que la cultura catalana es fonamentava sobre un pedestal polític que va desaparèixer amb la restauració de la democràcia. I aquest fonament no era, evidentment, fàcil de substituir. Per això dèiem abans que era inevitable que la nostra cultura conservés gaire temps un baf de misticisme que ja no es corresponia amb les circumstàncies actuals i que enverinava la nova vida de la cultura catalana.

La democràcia

Pel que fa als nous responsable dels afers públics, no cal dir que es van trobar amb un panorama varitablement complicat. Tenien una cultura catalana feta en la resistència i per a la resistència. Tenien un poble que, a causa de les característiques de l'anomenada transició, continuava –pel que fa als sectors activistes– reivindicant la lluita democràtica i nacional. Eren massa, els qui –per dir-ho emfàticament– mantenien un concepte militar de la cultura. Altres formes de cultura que es van insinuar en els primers temps de la democràcia havien sucumbit a la prova de la mortalitat infantil. Una certa cultura alternativa i llibertària va desaparèixer tan ràpidament com havia vingut. La vella cultura burgesa s'havia quedat sense mecenes, ocupats com estaven en l'ampliació del camp del Barça. Restava, només, la cultura de la resistència, tan estimada per tantes raons, que també era la cultura de la invencible classe mitja, que, segons sembla, és un ingredient fonamental de tots els experiments històrics. La hipòtesi boja d'inventar una cultura democràtica i progressista per als temps que començaven no era, evidentment, en el cap de ningú. Era inevitable, doncs, que

el casament anunciat es produís, i tots vam assistir a l'ajuntament de la democràcia amb la vella dama de la cultura catalana. Finalment tot semblava arreglat. La democràcia ja tenia cultura –atrofinada, però amb un nom que Déu n'hi do– i la vella dama de tantes batalles bellíssimes, encara que militarment insignificant, trobava el pressupost que li permetria gaudir dels darrers anys –els millors– de la seva vida. La felicitat hauria estat perfecta, si no fos pels greuges comparatius i les competències de tota mena que hi havia. Barcelona feia anys que es creia la capital cultural de la península i tenia presentada candidatura en el certamen europeu de capitals culturals. Els diaris –sempre tan imprudents– havien citat un conegut intel·lectual francès que ens augurava un futur esplendorós en el si de la cultura occidental. Seriem, finalment, els millors. Però l'alegria dura poc, a cal pobre. Ben aviat vam saber que «Madrid, castillo famoso», es recuperava ràpidament dels anys de la foscor i esdevenia un centre cultural de primera fila. La nostra cultura no era exportable i això sempre és un signe de malastrugança en qualsevol cultura que es respecti. Les editorials catalanes deien que començaven a emigrar cap a verals més sanitosos i la premsa catalana no superava l'estadi testimonial dels primers moments.

Ja fa temps que a Catalunya, i a Barcelona concretament, s'identifiquen els productors i els consumidors de cultura. Només cal anar a una estrena teatral per comprovar-ho. Tothom és professional de l'espectacle i tots se saluden com a vells coneguts que són.

Tenim una cultura perfecta dintre del *ghetto*: pagada per la Generalitat i els ajuntaments principals, consumida pels incondicionals de sempre i alabada per la mateixa premsa subvencionada i fidel al lema «Puix parla català, Déu li do glòria». Una cultura d'hivernacle per a ús de ciutadans no menys addictes a la tebior humida dels espais tancats. El senyal d'alarma va sonar, naturalment, en els despatxos dels dos socis: els professionals de la cultura i els professionals del poder. Des d'una perspectiva cultural, resulta d'una tristor insuportable que els nostres productes no siguin sol·licitats pels gurmets estrangers.

Pero la gravetat de la situació esdevé tràgica el dia que els nostres competidors es decideixen a obrir botiga a la nostra plaça. I això va succeir en instal·lar-se a Catalunya el diari que representa la cultura castellana moderna. S'hi van atrevir. El que no semblava possible els anys pitjors de la dictadura es va realitzar en el temps de la recuperació oficial de Catalunya. Un diari madrileny –el diari per excel·lència de la nova racionalitat castellana– humiliava la premsa catalana amb la seva professionalitat i el seu esperit democràtic i tenia l'audàcia d'instal·lar-se a Barcelona. Aquella nit tots el van saludar com correspon a la litúrgia democràtica. Fins i tot el president de la Generalitat hi era, en l'acte de naixement. *Noblesse oblige*. Però els veritables cronistes de la cultura catalana es van posar els guants negres, aquella nit, per escriure una pàgina vergonyosa de la cultura catalana. Era evident que el primer aparell ideològic de la cultura castellana s'havia atrevit a venir a Barcelona perquè el diagnòstic que els tècnics feien sobre la cultura catalana era dramàtic: «No té forces, està acabada: serà una passejada militar, instal·lar-se a Barcelona».

Cap a on?

El poder polític va tardar una mica més, a sentir el senyal d'alarma. Sempre és una mica lluny del món de la cultura. I la veritat és que, a hores d'ara, encara no sabem si ha convocat el comitè de crisi cultural. No hi fa res. La situació és tan clara, que molt aviat tothom s'adonarà de la realitat. És trist, tanmateix, que siguin els de fora els qui ens facin adonar de la gravetat de la situació. Barcelona, per exemple ha esdevingut, cinematogràficament parlant, una capital de províncies. Resulta difícil de creure, però la veritat és que moltes pel·lícules fonamentals no arriben a la capital de Catalunya. Tornarà

a ser imprescindible, per als bons afeccionats al cinema, anar a París –o a Madrid– per veure determinades produccions cinematogràfiques. I tot, aquesta vegada, per manca, d'infraestructura cultural. Les fires de llibres ja són més importants a la capital del regne. Diuen els editors –encara que els periodistes no ho publiquen– que Barcelona ja no és el primer mercat del llibre. Es venen més llibres a Madrid. I així podríem anar esgranant una llarga llista de símptomes preocupants que ens diuen clarament que la nostra cultura està malalta i que cal, ràpidament, fer-li un examen rigorós per tal de trobar –entre tots– la teràpia adequada. Cosa no gens fàcil.

Hem de pensar, en primer lloc, en un fet importantíssim que incideix greument en la nostra cultura i també en la parlada en castellà: la força extraordinària dels *mass-media*, el poder formidable dels centres de producció i distribució cultural anglo-saxons i la uniformització cultural progressiva del món occidental. Josep Maria Castellet ho va manifestar solemnement en el decurs del cicle de conferències que organitzà la Generalitat. Fins i tot la poderosa cultura hispànica funciona, en un grau preocupant, com un simple mecanisme de transmissió de la gran cultura dominant anglo-saxona. I a França, segona pàtria cultural de tants catalans, estan greument preocupats per la vertiginosa desaparició de la cultura francesa en gran part del món.

Queden lluny, ja, els dies en què hi havia diaris en francès en certes ciutats nord-americanes i en què la llengua de Voltaire era utilitzada normalment per moltes *élites* culturals d'arreu del món. Això, i no res més, és la gran amenaça de la nostra cultura. Ni les imperfeccions del sistema polític vigent, ni el fenomen social de la immigració, ni l'herència terrible de cinquanta anys de política cultural, ni les nostres pròpies insuficiències polítiques i culturals, tot plegat no significa gaire, al costat del gran esdeveniment cultural i polític del nostre temps: una revolució tècnica que modifica substancialment el mateix concepte de cultura i la constitució d'un gran centre emissor de missatges culturals que ja ha començat de destruir totes les resistències individuals i col·lectives que troba. No es tracta pas d'adoptar ara una actitud còmodament apocalíptica i de predicar la peregrinació a la murada de les lamentacions. Com totes les revolucions, aquesta, electrònica i que tot just comença, destruirà moltes realitats, però també n'infantarà altres

de meravelloses. Els optimistes ens anuncien fins i tot el retorn –gràcies a l'electrònica– en un nou poble global on tothom tindrà capacitat d'inicativa cultural. Tant se val. No entrarem ara en un debat sobre les possibilitats i els perills de la nova cultura. No és aquest, el lloc de fer-ho. El que ens interessa com a catalans és, en primer lloc, considerar la nostra capacitat per accedir en aquesta nova formulació cultural i, a continuació, comprovar el nostre grau de resistir l'escomesa cultural de les grans potències culturals d'avui.

Normalització

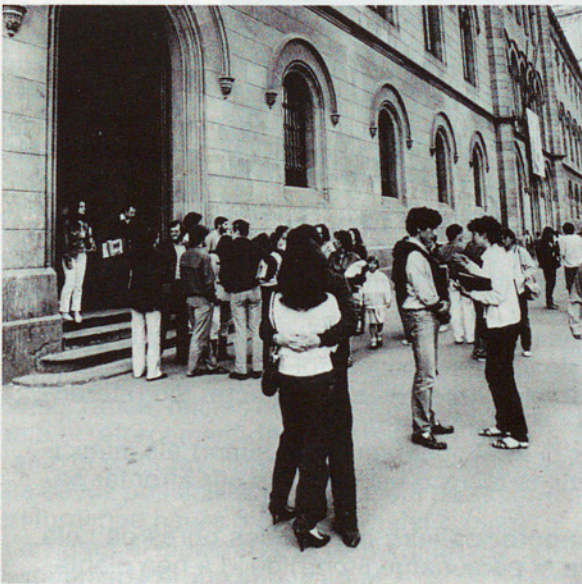
En els pobles culturalment normalitzats, les novetats culturals s'integren harmònicament amb les tradicions que val la pena conservar. En aquests països, la cultura diguem-ne clàssica té prou virtut per acarar-se adequadament amb la novetat, per vigorosa que sigui. Succeeix, fins i tot, que les antigues manifestacions culturals queden descarregades de velles imposicions socials i d'aquesta manera poden descobrir noves possibilitats. Un teatre, per exemple, que ja no té l'obligació d'entretenir les masses pot –alliberat de la necessitat de fer concessions– ressuscitar com un gran instrument d'investigació comunicativa i conrear nous camps d'experimentació. Una òpera que deixa de ser la festa social de la burgesia es converteix, com anem comprovant, en l'espectacle total per excel·lència obert a tota mena d'aportacions noves. Però aquesta síntesi feliç entre llenguatges culturals diferents, només la poden realitzar –i encara amb dificultats que no se'ns amaguen– les cultures en plena forma. En altres casos, aquesta mena de matrimonis acaben amb l'assassinat del més feble. És el cas de molts països del Tercer Món, que veuen com les tècniques modernes de difusió cultura van fent desaparèixer en pocs anys la seva cultura secular. La transmissió oral d'una cultura que fins ara ha demostrat ser tan forta i que ha salvat, com és sabut, més d'una vegada la cultura catalana, sembla condemnada al fracàs davant la irrupció incontrolada del nou poder cultural de la indústria, de la cultura i la consciència. També hi ha moltes cultures, i no solament una infinitat d'espècies naturals, que són sacrificades a l'altar de la civilització postindustrial moderna. Gregori Bateson ha parlat –i així es titula una de les seves obres fonamentals– de la necessitat d'elaborar una «ecologia de l'esperit». I els catalans hem de ser els primers, si volem sobreviure

espiritualment, a prendre consciència del problema i fer l'esforç d'imaginació que cal per resoldre'l. Michel Serres s'ha referit a la nova cultura electrònica com «la pesta» i, evocant el *Decameró* de Boccaccio, ha proposat una retirada com la millor manera de defensa. Aquells nobles del Renaixement van abandonar les ciutats per no contaminar-se, i en l'aïllament dels seus refugis van trobar, no solament la salut, sinó també el que potser no esperaven: la cultura autèntica de l'home que s'ha concretat sempre en l'art meravellós de la paraula, la conversa, el diàleg i la capacitat de narrar la vida. No és una proposta reaccionària, i Serres sap prou que, en la seva literalitat, és impracticable. És simplement una actitud de reflexió i de reserva davant una situació cultural que, com la pesta medieval, resulta incontrolable.

Els problemes

Aquest és, segurament, el gran problema de la cultura catalana. Integrada com una petita província més dintre el gran mercat cultural occidental, la cultura catalana es veu incapaç de donar resposta i corre el perill de ser digerida, com altres petites cultures, pel gran Moloch electrònic.

De totes maneres, seria un error pensar, encara una vegada més, que el problema és polític i la solució econòmica. És evident, que cal un marc legal i un pressupost per fer cultura. Però encara és més evident —quasi fa vergonya de dir-ho— que una cultura es

Esgarrifa de pensar que el miracle democràtic espanyol s'aixeca sobre la base de la indiferència política, del silenci fúnebre de la joventut, del tantmenfotisme social i de la manca total i absoluta d'un autèntic debat intel·lectual, moral i polític.

compon bàsicament de valors teòrics i morals. Precisament el que ens falta a Catalunya. No fa gaire ho va dir un dels nostres millors pensadors, Pep Calsamiglia:

«El nostre problema més urgent i més important és la regeneració moral del país». Tothom ho veu, que el franquisme va destruir els vells valors. Des dels valors laics i obrers que es consolidaren penosament el primer quart de segle fins a uns valors cristians que la col·laboració de l'Església amb el règim del 18 de juliol ha desprestigiada per molts anys. El terrible buit moral i cultural no va ser omplert, naturalment, per un règim polític essencialment anticultural. Foren els fets, que ompliren el buit, però el remei fou pitjor que la malaltia, perquè aquest diguem-ne remei fou el consumisme, l'individualisme insolidari i la moral de l'èxit. Com en molts altres països europeus, diran alguns, on aquests valors també són els dominants. Potser sí, però no oblidem que a Europa i Nord-amèrica la societat de consum troba alguna mena de correctiu en els valors morals heretats del protestantisme, en una consciència democràtica quasi indestructible, en un civisme que nosaltres no podem ni somiar i, finalment, en una tradició cultural riquíssima que ens manca. És impossible entendre la crisi cultural catalana sense tenir en compte aquesta realitat anguniosa que és la desmoralització general de la societat catalana. I esgarrifa de pensar que el miracle democràtic espanyol —que tan frívolament proclamen alguns— s'aixeca sobre una base d'indiferència política, de silenci fúnebre de la joventut, de tantmenfotisme social i de manca total i absoluta d'autèntic debat intel·lectual, moral i polític.

Després tenim els altres, de problemes. Tants com en vulgueu. La poca comprensió del poder central. Els errors dels nostres dirigents polítics. El cansament popular. L'esperit fenici de molts intel·lectuals que tenen massa pressa a triomfar. I tants d'altres. Però el gran debat sobre el present i el futur de la cultura catalana passa, necessàriament, pel plantejament rigorós del problema de la nova cultura electrònica i per l'anàlisi de la temperatura moral tan baixa que ens ha deixat la frustrada societat de consum. «El crepuscle de les ideologies» no és solament el títol d'un pamflet de l'ara oblidat Fernández de la Mora. També és l'epitafi d'un règim que va presidir un veritable genocidi cultural i moral i que ens ha deixat deseparats —com deia fa poc en Luis de Pablo— davant la pàgina en blanc més terrible de la nostra història.